

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ЧАСОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF TIME COMPETENCE AS A THEORETICAL PROBLEM

У статті розкривається структура часової компетентності у вимірі смислового простору психологічної теорії, що дало змогу здійснити аналіз поняття «психологічна структура часової компетентності» у контексті психології часу й відповідних досліджень психологічної структури часової компетентності та створити теоретичний фундамент для подальших досліджень шляхів комплексного підвищення часової компетентності у вимірі психологічних досліджень. У процесі дослідження психологічної структури часової компетентності найбільш широко може бути використаний дискурс когнітивної психології. Психологічні практики роботи з каналами сприйняття дійсності, і зокрема роботи з увагою, дають змогу забезпечити ефективне підвищення часової компетентності. Практики концентрації та деконцентрації уваги на часовому просторі, рефлексія його сприйняття та когнітивні корективи цього сприйняття розкривають широке коло можливостей для підвищення часової компетентності у її психологічному вимірі. Розкрито психологічну структуру часової компетентності в контексті психологічної теорії у вимірі багатомірності та інтегральності. Досягнення мети дослідження зумовило використання системного підходу, теоретичного аналізу та наукового узагальнення. У цілому в процесі розкриття теоретичних аспектів часової компетентності знайшли підтвердження позиції щодо актуальності та необхідності існування у людини цілісності цієї компетентності як найважливішої умови її психологічного здоров'я та успіху в різних формах самоактуалізації. У цілому розкриття психологічної структури часової компетентності в перспективі психологічної теорії та, зокрема, когнітивної психології створює підґрунтя щодо практик підвищення часової компетентності.

Ключові слова: часова компетентність, психологічна антропологія, психологічна теорія часу, психологічне сприйняття часу, усвідомленість організації часу, режим дефіциту часу, оптимальна часова заданість, часова невизначеність.

The article reveals the structure of temporal competence in the dimension of the semantic space of psychological theory. That made it possible to analyze the concept of "psychological structure of temporal competence" in the context of the psychology of time and relevant studies of the psychological structure of temporal competence, etc. This provides an opportunity to create a theoretical foundation for further research into ways to comprehensively increase temporal competence in terms of psychological research. In the process of researching the psychological structure of temporal competence, the discourse of cognitive psychology can be used most widely. Due to the fact that psychological practices of working with the channels of perception of reality and in particular working with attention provide opportunities to ensure an effective increase in temporal competence. Practices of concentration and deconcentration of attention on time space, reflection of its perception and cognitive corrections of this perception reveal a wide range of possibilities for increasing temporal competence in its psychological dimension. To reveal the psychological structure of temporal competence in the context of psychological theory in terms of multidimensionality and integrality. Achieving the goal of the study determined the use of a systematic approach, theoretical analysis and scientific generalization. In general, in the process of revealing the theoretical aspects of temporal competence, we found a subjugation of the position regarding the relevance and necessity of the existence of a person as the integrity of this competence as a more important condition for his psychological health and success in various forms of self-actualization. In general, the disclosure of the psychological structure of temporal competence in the perspective of psychological theory, and in particular cognitive psychology, creates a basis for the practices of increasing temporal competence.

Key words: psychological anthropology, psychological theory of time, psychological perception of time, awareness of time organization, time shortage mode, optimal time assignment, time uncertainty.

УДК 159.316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.43.28>

Полещук Л.В.

викладач кафедри соціальної психології
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Сучасний світ характеризується тим, що відбуваються дуже швидкі зміни у соціально-економічному просторі, технологіях та культурі. Відповідно до цього швидко змінюється і професійно-кваліфікаційна структура економічно активних чи потенційно економічно активних людей. Велика кількість професій припинила чи припиняє своє існування, виникають нові професії, які також можуть мати дуже короткий термін існування. У зв'язку із цим особливе значення має компетентнісний підхід до соціалізації, освіти та розвитку людини на будь-яких етапах її

життєвого шляху. Орієнтир на розвиток певних здібностей та компетентностей дає змогу максимально збільшити можливості людини щодо адаптації у швидкоплинному світі. Однією з таких здібностей є вміння відчувати час та керувати їм – це й є часова компетентність, яка нами визначається у просторі психологічної теорії. Загальна мета статті полягає у розкритті психологічної структури часової компетентності в контексті психологічної теорії у вимірі багатомірності та інтегральності.

Досягнення мети дослідження зумовило використання системного підходу, теоре-

тичного аналізу та наукового узагальнення. Це дало змогу встановити інтегральний характер психологічної структури часової компетентності та, зокрема, використати теоретичний інструментарій когнітивної психології щодо визначення сутності дослідження та вдосконалення відповідних психологічних практик тощо.

Загалом головним поняттям в компетентнісному підході є компетентність. Термін «компетентність» актуалізований у роботі Р. Вайта і означає потенційну здатність особи до різних форм взаємодії у суспільстві. Подальшим поглибленням розуміння поняття «компетентність» займалися як вітчизняні, так і закордонні дослідники, наприклад В. Барко, І. Бех, С. Бондар, Л. Гавриляк, М. Мруга, О. Пометун, А. Синиченко [1–4; 7–9]. Огляд різних підходів авторів, таких як Д. МакКлеланд, Л. і С. Спенсери, Р. Бояціс, Ч. Вудраф, Дж. Равен, дає змогу зробити висновок, що компетентність завжди має складну багатомірну структуру та може включати компоненти різної модальності, це стосується певних умінь, навичок, знань, психофізіологічних характеристик, мотивів, самообразів, установок, цінностей тощо. Окрім того, компетентність виявляється на різних рівнях (несвідомому, свідомому, поведінковому), та критерієм її сформованості може виступати ступінь відповідності зовнішнім організаційним умовам.

На загальному рівні компетентність визначається як взаємодія онтологічного, антропологічного, аксіологічного, мотиваційного, цільового, орієнтаційного, функціонального, контрольного, оціночного, комунікаційного, синергетичного та інших аспектів, у процесі переплетення яких виникає певна здібність чи комплекс здібностей людини.

Окрім того, можливо визначити психологічну структуру часової компетентності, ґрунтуючись на позиції взаємодії, як певну сукупність знань та вмінь, пов'язаних із правильною оцінкою часу, визначенням часових обмежень у процесі спілкування, відчуттям перебігу часу та оптимальним використанням часового ресурсу в процесі взаємодії. У цьому контексті можливо актуалізувати факторний аналіз часової компетентності, що дає людині змогу часно виконувати заплановані справи, відносячи безпосередньо до факторів часової компетентності ясність у розумінні цілей, їх гармонійну узгодженість із цілями оточення. При цьому безперервно практикуючи планування часу, здійснюючи письмову фіксацію завдань та термінів їх виконання, навичок передручення справ іншим, а також здійснюючи гармонійне співвідношення або баланс часу, відведеного на роботу, дозвілля та відпочинок. Причому має особливе значення стабільна робота над собою з набуття навичок самоор-

ганізації, наявності сили волі, уміння контролювати себе, визначати показники зовнішнього контролю, здатність долати перешкоди та позбавлятися незапланованого хаосу [17].

У цілому сьогодні одна з найважливіших вимог компетентності у часі – це раціональний розподіл пріоритетів у часі. Навички ефективного використання часу безпосередньо пов'язані з виявленням чинників, які істотно знижують продуктивність розподілу часу. Такі практики називаються тайм-менеджментом та безпосередньо спрямовані на розвиток часової компетентності у прийомах організації діяльності та управління [17].

Загалом у межах психологічної теорії часу явище часової компетентності, а також механізмів його розвитку потребує додаткового дослідження. Можна окреслити низку підходів до визначення поняття «часова компетентність». Багато дослідників розглядають часову компетентність як набір деяких відокремлених особистісних характеристик. На думку деяких учених, часова компетентність означає адекватність сприйняття людиною часу, при цьому поєднана з наявністю навичок планування, здатність ефективно розставляти пріоритети та визначати часові межі міжособистісного спілкування. Окрім цього, поважати час інших людей у процесі спілкування з ними, стабільно користуватися правилами тайм-менеджменту, включаючи вміння перепоручати справи.

Зараз вивчення часової компетентності людини дедалі актуальніше. Соціальні ритми залучають людину в процеси, через які вона щодня все більше прискорює темп свого життя. У процесі аналізу психологічних підходів до вивчення психологічної структури часової компетентності нами визначена відсутність єдиного підходу, який був би спроможний охопити всі складники психологічної структури часової компетентності.

Одна група авторів визначає психологічну структуру часової компетентності як певну здібність [6; 7; 10]. Інша група науковців визначає її як набір чинників, що дають людині змогу здійснювати свої обов'язки у межах певних часових обмежень [13–16], або визначає часову компетентність у психологічному вимірі як один із чинників, зумовлюючих інші види компетентностей [21; 23].

Така різноманітність підходів свідчить про багатомірність та складний характер існування психологічної структури часової компетентності, показуючи зв'язки цієї компетентності з іншими психологічними характеристиками людини та іншими видами компетентностей. Можна стверджувати, що у межах психологічної антропології часова компетентність проходить крізь різні состави цілісності людини. Тому психологічну структуру часової компетентності, на нашу думку, доцільно розглядати

у контексті теорій психологічної ідентичності та психології цілісності людини [28].

Виділена типологія диференціює людей за рівнем усвідомленості організації часу та прагнення своєчасності. Прискорення соціальних ритмів, характерне сучасній дійсності, визначає зміна суб'єктивної часової динаміки людини як цілісності. Часто прискорення соціальних ритмів визначає і прискорення біологічних ритмів. У сьогоднішніх умовах час стає дедалі більш лімітованим і навіть дефіцитним. Ефективність самоорганізації і навіть своєчасність досягнення результатів діяльності та їх надання споживачу багато в чому визначаються часовою компетентністю людини.

У цілому зараз часова компетентність у межах психологічної теорії осмислюється і розкривається як інтегральна характеристика, визначальна здатність людини вибудувати індивідуальну часову перспективу, ефективно і конструктивно діяти у різних часових режимах реальних ситуацій життєдіяльності. Така компетентність виникає, розвивається і проявляється у процесі здійснення діяльності. І тут особливе значення має контекст, у якому безпосередньо проявляється часова компетентність. По суті, часова компетентність дає змогу поєднати природний (ритми природи), соціальний та індивідуальний (психологічний та біологічний) час, тим самим характеризуючи міру оволодіння людиною часом. Часова компетентність безпосередньо залежить від розвитку особистості загалом та від особливостей її соціальних процесів.

Із погляду прийняття рішень, здійснення того чи іншого вибору часова компетентність сприяє правильній оцінці ситуації, у якій знаходиться людина, та формуванню адекватного бачення реальності, прийняттю адекватного рішення, що дає змогу ефективно досягти запланованого результату.

На думку К. Роджерса, часова компетентність сприяє розвитку комунікативної компетентності, спрощуючи створення атмосфери розуміння та прийняття у ситуації на даний момент та оптимізуючи розвиток творчої активності особистості в сучасному та майбутньому. А. Маслоу під компетентністю у часі розуміє здатність суб'єкта жити сьогоднішнім та майбутнім, тобто сприймати життя як єдине ціле [22].

На нашу думку, перераховані визначення відбивають поняття часової компетентності до певної міри однобічно, не розкриваючи глибинні сутнісні характеристики. Ми вважаємо, що часову компетентність слід розглядати як інтегральну характеристику, яка включає сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, які забезпечують продуктивну реалізацію діяльності в часі, а також систему

психологічних параметрів, які існують у внутрішньому, когнітивному плані та не завжди чітко фіксуються та сприймаються суб'єктом.

У цілому результати прояву часової компетентності розкриваються у точності встановлення часових витрат за конкретний вид соціальної діяльності та здатності оптимального конструювання у часовому просторі програми досягнення мети, в умінні контролювати часовий графік виконання завдань. Таким чином, часова компетентність як характеристика особистості одночасно формується і проявляється в процесі діяльності.

Потрібно також зважати на важливість розкриття структурних компонентів часової компетентності в діяльнісно-особистісній перспективі як сукупність особистісного та діяльнісно-поведінкового рівнів. При цьому рівень особистості включає усвідомлення необхідності організації часу, прагнення контролювати час і представляти результати роботи вчасно. Рівень практичної організації часу може розглядатися через застосування різних прийомів організації часу, частковий режим діяльності і побудову часового континууму особистості. Часова компетентність – один із видів загальної компетентності людини.

У створенні цілісного усвідомлення щодо структури часової компетентності людини як певної цілісності можна відокремити такі структурно-функціональні елементи: онтологічний рівень, рівень психологічної антропології, де людина розкривається як цілісність, рівень суб'єктності людини, а також це рівні прояву, структурні компоненти, показники сформованості, критерії оцінки.

Теоретичне визначення загальної психологічної структури часової компетентності спрямоване на подальше розроблення психологічних технологій її формування та підсилення тощо. У процесі дослідження зроблені уточнення та доповнення у розумінні часової компетентності людини. Зокрема, визначаються такі рівні психологічної структури часової компетентності, як ціннісно-смысловий, мотиваційний, пізнавальний, рефлексивний та операційно-технологічний.

Визначення даних рівнів проблеми дало змогу диференціювати особливості усвідомлення, рефлексії та мотивації, спрямовані на організацію часу. Якщо виокремити людей, що цілком усвідомлюють необхідність організації часу і мотивовані на процес своєчасної роботи, можна встановити, що для них характерний технологічний підхід до організації часу. І тут діяльність здійснюється у режимі оптимальної часової здатності. За інтуїтивної організації часу у людей спостерігається слабка мотивація, а також прагнення працювати у ситуаціях часового дефіциту.

Уявлення більшості авторів говорить про те, що часова компетентність має складну багатомірну структуру та інтегрує у собі низку компонентів та детермінант, зумовлює реалізацію людини у професійній діяльності та особистому житті. У межах психологічної структури часової компетентності присутні компоненти, що забезпечують спрямованість та динаміку діяльності в ході досягнення цілей. До таких компонентів можна віднести планування, орієнтованість на ціль, уміння розставляти пріоритети, почуття часу, своєчасність. Окрім того, можливо актуалізувати такі компоненти, як використання вимірюваних показників часу, матеріалізованість цілей та завдань, управління працездатністю та увагою, порядок на робочому місці, технології, що забезпечують можливість особливим чином організувати та контролювати свою діяльність, використовуючи для цього специфічні ресурси: технології, інструменти тощо. Такий підхід дав змогу розглядати психологічну структуру часової компетентності як інтегральну характеристику, що включає здатність оптимально розподіляти свої часові ресурси між поточними завданнями та довгостроковими цілями, вчасно виконувати плановане, відчувати час, усвідомлювати своє місце в часовому просторі та організувати своє місце, діяльність, використовуючи інструменти планування та методи саморегуляції.

У цілому можна констатувати, що наявність у людини часової компетентності – одна з умов її активної життєвої позиції, визначає успіх її самоактуалізації, діяльності, творчої активності. Через війну часова компетентність безпосередньо пов'язана з психологічним здоров'ям і добробутом людини. Відсутність часової компетентності призводить до зниження якості взаємодії людей один з одним і зі світом, що перебувають у просторово-часових обмеженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барко В. І. Роль креативності у формуванні професійної компетентності. *Вісник Національної академії оборони України*. 2010. № 6 (19). С. 69–75.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 26–31.
3. Бондар С. П. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
4. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*. 2019. № 3. С. 70–73.
5. Горностай П. П. Творчество как форма освоения и переживания времени личностью. *Психология личности и время жизни человека*. Черновцы, 1991. С. 24–33.
6. Дубіневич О. В. Часова компетентність як чинник професійної ідентичності особистості майбутніх фахівців : магістерська робота: 053. Кам'янець-Подільський, 2020. 84 с.
7. Мруга М. Р. Визначення поняття професійної компетентності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки*. 2005. Вип. 10. Т. 2. С. 89–93.
8. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Викладання в школах України*. 2007. № 6. С. 9.
9. Синиченко А. В. Компетентнісний підхід як сучасна парадигма управління персоналом. *Фінанси, учет, банки*. 2016. № 1 (21). С. 288–294.
10. Хитра О. В. Ефективний тайм-менеджмент як невід'ємний складник системи управління персоналом підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 26. Ч. 2. С. 101–110.
11. Хміль Ф. І. Успішна кар'єра в менеджменті: прагматичний підхід. Львів : Растр-7, 2010. 154 с.
12. Цуканов Б. І. Время в психике человека. Одесса : Астропринт, 2000.
13. Arstila V. The Time of Experience and the Experience of Time. *Philosophy and Psychology of Time*. 2016. P. 163–186.
14. Barndt R. J., Johnson D. M. Time orientation in delinquents. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1955. Vol. 51. № 2. P. 343–345.
15. Boniwell I. Et al. A question of balance: Time perspective and well-being in British and Russian samples. *The Journal of Positive Psychology*. 2010. Vol. 5. № 1. P. 24–40.
16. David A., Kidder C., Reich M. Time orientation in male and female juvenile delinquents. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1962. Vol. 64. № 3. P. 239–240.
17. Doyle A. Temporal Intelligence in Leadership: The Conceptualisation and Evaluation of Temporal Individual Differences among Leaders. *PhD thesis*, University of Worcester, 2012.
18. Funder D. C., Parke R., Tomlinson-Keasey C. A., Widaman K. Studying Lives Through Time: Personality and Development, p. 492. *American Psychological Association*, Washington, DC, 1993.
19. KyuKim B., Zauberman G. Psychological time and intertemporal preference. *Curr. Opin. Psychol.* 2019. № 26. P. 90–93.
20. Lagoutina Y. Perfectionism and time perspectives: An inquiry into the association between perfectionism subtypes and categorical time perspectives. *Time & Society*. 2016. Vol. 26. № 3. P. 286–304.
21. Losier G., Vallerand R. The Temporal Relationship between Perceived Competence and Self-Determined Motivation. *The Journal of Social Psychology*. 1995. № 134 (6). P. 793–801.
22. Maslow A. H. The psychology of science: a reconnaissance. New York : Harper & Row, 1966.
23. McGrath J. E., Tschan F. Temporal Matters in Social Psychology: Examining the Role of Time in the Lives of Groups and Individuals, p. 224. *American Psychological Association*, Washington, DC, 2004.

24. Navarro J., Roe R. A., Ariles M. I. Taking time seriously: changing practices and perspectives in work/organizational psychology. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*. 2015. № 31 (3). P. 135–145.

25. Santilli S. Et al. Design My Future: An Instrument to Assess Future Orientation and Resilience. *Journal of Career Assessment*. 2015. Vol. 25. № 2. P. 281–295.

26. Shostrom E. L. Personal Orientation Inventory. San Diego : *Educational and Industrial Testing Service*, 1964.

27. Wearden J. Cognitive processes, emotion, and timing. In: *The Psychology of Time Perception*, 2016. P. 85–116.

28. Zakay D. Psychological Time. *Philosophy and Psychology of Time*. 2016. P. 53–66.